

саме виробництво прищепить споживачеві нові потреби" [21, с. 132]. Цінність знань, втілених у нових товарах і послугах, полягає, на нашу думку, у зменшенні інформаційної асиметрії для самого споживача, коли неусвідомлені потреби не лише переходять до розряду усвідомлених, але пропонуються шляхи їх задоволення – через вибір серед усіх товарів і послуг на ринку інноваційної продукції та її споживання. У такий спосіб людина розвивається як інформаційна система. Варто зауважити, що нові товари і послуги завжди виступають формою уречевлення нових знань, проте лише частина з них виступає уречевленням власне наукових і технічних знань, вони характеризуються як наукомісткі товари і послуги, це такі блага, де втілено передусім результати ДіР.

Розвиток людини як інформаційної системи, таким чином, можна охарактеризувати інтелектуалізацією її потреб як на рівні індивідуального споживача, що має високий освітній рівень та очікує нових продуктів і послуг із високими наукомісткими характеристиками, підприємства – організації, що сьогодні все більше розглядається як фабрика знань, потребуючи наукомістких технологій і нових знань, так і всього суспільства.

4. Значний вплив на споживача, окрім освітнього рівня, мають культурні цінності, оскільки вони являють собою ті правила поведінки, що є набутими, на відміну від спадкових, таких, які передаються генетично. Згідно з класифікацією правил поведінки В. Ванберга набуті правила поведінки передаються саме через культуру. Такі правила поведінки, в свою чергу, поділяються на особисті та соціальні – неформальні, що закріплені звичаями, традиціями й т.д., і формальні, закріплені у правових нормах [13, с. 9]. Цей аспект в актуалізації потреб людей у самопізнанні підкреслює С. Ханнінгтон у роботі "Зіткнення цивілізації і перетворення світового порядку" (1996) – при становленні багатополюсного світу після закінчення "холодної війни", коли головні відмінності між людьми та народами мають не ідеологічний, не політичний, не економічний, а культурний характер, люди і нації намагаються відповісти на найголовніше питання: хто ми такі? [19, с. 532].

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, автори дійшли висновку про адекватність застосування методичного інструментарію нової інституціональної економічної теорії у дослідженні проблем інноваційного розвитку, передусім у випадку, коли об'єктом дослідження виступають споживачі інновацій. У результаті проведеного аналізу з'ясовано, що для споживачів також притаманна характеристика обмеженої раціональності в їх діяльності як економічних агентів під впливом обмежень внутрішніх та зовнішніх факторів. Дія внутрішніх факторів обмежень обумовлена тим, що людина є інформаційною системою, розвиток якої відбувається унаслідок задоволення таких потреб як потреби у пізнанні і потреби у самопізнанні. Чим нижчим є рівень розвитку інформаційної системи, тим вищими трансакційні витрати вибору товарів і послуг для задоволення всіх категорій потреб, які таким чином розглядаємо як неусвідомлені. Чим вищим є рівень

розвитку інформаційної системи індивіда як споживача, рівень самоусвідомлення його потреб, тим більше актуалізуються його неусвідомлені потреби, що переходять до категорії усвідомлених, такий перехід автори розглядають як прояв зменшення інформаційної асиметрії між двома категоріями економічних агентів: споживачами та підприємствами. Це, в свою чергу, дозволяє зменшувати трансакційні витрати вибору споживачів товарів і послуг. Інноваційні товари і послуги, що надаються і пропонуються на ринку іншими економічними агентами – інноваційно активними організаціями, створюють умови для підвищення рівня розвитку споживача як інформаційної системи, що можна охарактеризувати як всезростаючу інтелектуалізацію потреб. Така теза дозволяє розглядати дві моделі інноваційного процесу "market pull" та "technological push" як взаємодоповнюючі, а не альтернативні. Зовнішні фактори обмежень раціональної поведінки споживачів мають в своїй основі базуються на досягнутому рівні технологічного розвитку інноваційно активних організацій у певній країні, що долається через активізацію зовнішньоторговельних зв'язків, та відмінностями у культурних цінностях, які також можуть бути нівельовані у процесі формування культури глобального суспільства.

1. Гайдай Т. Неінституціоналізм та його аналітично-дослідницький потенціал // Економіка України. – 2003. – № 9. 2. Геєць В.М., Семіноженко В.П. Інноваційні перспективи України. – Х.: Константа, 2006. 3. Довбенко М. Нобелівська нагорода за розробку теорії асиметричної інформації // Економіка України. – 2003. – № 10. 4. Доклад о мировом развитии 2003 года. Устойчивое развитие в меняющемся мире. Преобразование институтов, рост и качество жизни: Пер. с англ. – М.: Изд-во "Весь мир", 2003. 5. Доклад о мировом развитии 2006. Справедливость и развитие: Пер. с англ. – М.: Изд-во "Весь мир", 2006. 6. Институційні основи інноваційного розвитку економіки: Навч. пос. / За заг. ред. В.Є. Новицького. – К.: КНТ, 2008. 7. Егоров І.Ю. Наука и инновации в процессах социально-экономического развития. – К.: ИВЦ Госкомстата Украины, 2006. 8. Инновационный менеджмент: Концепции, многоуровневые стратегии и механизмы инновационного развития / Под ред. В.М. Аньшина, А.А. Дагаева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Дело, 2006. 9. Менеджмент технологических инноваций / Под ред. С.В. Валдайцева, Н.Н. Молчанова. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2003. 10. Мизес Л. фон. Человеческая деятельность: трактат по экономической теории: Пер. с 3-го испр. англ. изд. – Челябинск: Социум, 2005. 11. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. / Держкомстат. – К., 2007. 12. Олейник А.Н. Институциональные аспекты социально-экономических трансформаций. – М.: Эк-й ф-т МГУ, ТЕИС, 2000. 13. Олейник А.Н. Институциональная экономика: Уч. пос. – М.: ИНФРА-М, 2002. 14. Ольсевич Ю., Мазарчук В. О специфике экономических институтов социальной сферы // Вопросы экономики. – 2004. – № 5. 15. Осещкий В.Л. Инвестиции та інновації: проблеми теорії та практики: Монографія. – К.: ІАЕ УААН, 2003. 16. Соловьев В.П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций). – К.: Феникс, 2004. 17. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т. Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / За ред. акад. НАНУ В.М. Гейця, акад. НАНУ В.П. Семіноженка, чл.-кор. НАНУ Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. 18. Тамбовцев В.Л., Елисеєв А.Н., Макарова Н.Н. Институциональный анализ науки. – М.: Эк-й ф-т МГУ, ТЕИС, 1997. 19. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и преобразование мирового порядка // Новая постиндустриальная волна на Западе / Под ред. В.Л. Изюмцева. – М.: Academia, 1999. 20. Шаститко А. Предметно-методологические особенности новой институциональной экономической теории // Вопросы экономики. – 2003. – № 1. 21. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. – М.: Эксмо, 2007.

Надійшла до редколегії 13.02.2008

В. Кравченко, канд. екон. наук, доц.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИМИ РИЗИКАМИ: СУТНІСТЬ ТА СУЧАСНА МЕТОДИКА

В статті досліджені проблеми управління підприємницькими ризиками. Показано, що низька інноваційна активність вітчизняних підприємств в значительній мірі пояснюється відсутністю сучасної методики управління підприємницькими ризиками. Раскрыта сущность підприємницьких ризиків та управління ними. Изложена схема разработки Программы управления ризиками.

Problems of the enterprise risk management are investigated in the article. To a great extent low innovative activity of the Ukrainian enterprises is explained by the absence of the modern risk management methods. The essence of enterprise risk management is shown. The framework of the development of the risk management program is shown.

Постановка проблеми. Одне із головних завдань сучасного етапу соціально-економічного розвитку Украї-

ни полягає у побудові інноваційно-інвестиційної моделі розвитку її економіки [1, с. 801 – 868]. Ця мета є однією

із небагатьох, стосовно якої дійшли згоди як різні гілки влади, – Президент, Уряд та Верховна Рада, так і головні політичні сили країни. Вагомий внесок в розбудову інноваційно-інвестиційної моделі має внести малий та середній бізнес, адже саме він, як свідчить світова практика, є легкодоступним та невичерпним фактором інноваційного розвитку суспільства. Зокрема, в Європейській хартії малих підприємств зазначено, що "мали підприємства є становим хребтом європейської економіки. Вони є ключовим фактором створення робочих місць та сприятливою основою для розвитку бізнесу ... Малий бізнес має розглядатися в якості головного фактору інновацій та зайнятості, а також соціальної інтеграції в Європі" [2, р.1].

На жаль, інноваційна активність вітчизняних підприємств взагалі, та київських зокрема, знаходиться на надзвичайно низькому рівні. Так, згідно з даними Головного управління з питань регуляторної політики та підприємництва КМДА технологічні інновації в 2005 році здійснювалися тільки на 366 підприємствах із більш, ніж 52 тис. малих підприємств, зареєстрованих в м. Києві [3, с.16]. Опитування підприємств, проведене в 2005 році, засвідчило, що саме невміння застосовувати сучасні, науково обґрунтовані підходи до управління інноваційними ризиками слугує однією із головних причин небажання підприємств займатися інноваціями. Аналіз показує, що проблеми в сфері управління підприємницькими ризиками, перш за все викликані відсутністю практичної методики управління ними, адаптованої під реалії сучасної української економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Певні теоретичні аспекти управління підприємницькими ризиками знайшли своє відображення в працях вітчизняних та закордонних вчених-економістів. Вони досліджують сутність управління ризиками, показують її складові як певної системи, визначають методи управління ризиками та пропонують окремі конкретні елементи управління підприємницькими ризиками [4].

Найбільш повно методичні питання управління підприємницькими ризиками викладені в наступних документах: Австралійсько-новозеландському стандарті з ризик-менеджменту AS/NZS 4360:2004 [5], Стандарті з ризик-менеджменту Федерації європейських асоціацій з ризик-менеджменту [6] та в Комплексних основах ризик-менеджменту в рамках всієї компанії, розроблених американським Комітетом організації-засновників Національної комісії із вивчення шахрайства в області фінансової звітності [7]. В цих документах, які підготовлені фахівцями авторитетних національних і міжнародних організацій, докладно прописані певні правила та норми стосовно управління ризиками в рамках підприємств та організацій.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Проте, ефективному використанню цих нормативних документів для управління ризиками на українських підприємствах заважає те, що вони призначені для використання в основному в великих компаніях, досвідчені фахівці яких володіють всім арсеналом сучасних методів ризик-менеджменту. Вітчизняні підприємства потребують певної адаптації цих документів.

Мета статті. Цілі статті полягають у викладені сутності підприємницького ризику, управління підприємницькими ризиками та сучасної методики управління підприємницькими ризиками, яка дозволяє суттєво підвищити ефективність підприємницької діяльності на українських малих та середніх підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Перш за все зазначимо, що *підприємницький ризик*, – це комбінація 1) події, пов'язаної з діяльністю підприємства і яка впливає на нього, 2) імовірності цієї події та 3) її наслідків, що уне-

можливають досягнення запланованих цілей і в остаточному підсумку позначаються на доходах підприємства.

Практичним, як показує досвід консалтингової діяльності, є використання наступної формули підприємницького ризику: ризик невиконання конкретного завдання того або іншого підрозділу підприємства внаслідок можливої події.

Управління підприємницькими ризиками (ризик-менеджмент) – це управління підприємством в цілому або окремими його підрозділами з урахуванням факторів ризику (тобто випадкових подій, що впливають на підприємство) на основі особливої процедури їх виявлення й оцінки, а також вибору і використання ефективних методів нейтралізації наслідків цих подій, обміну інформацією про ризики і контролю результатів застосування цих методів.

Основу методики управління підприємницькими ризиками складає розробка та реалізація наступних документів: Декларації з управління ризиками та Програми управління ризиками.

Декларація з ризик-менеджменту виражає філософію компанії стосовно управління ризиком. У ній слід окреслити розмежування повноважень між різними структурними одиницями, зазначити, хто відповідає за певні аспекти управління ризиком тощо.

Наявність чіткої Декларації надає компанії наступні переваги. По-перше, її розробка фокусує увагу керівництва на питаннях управління ризиками, тому що топ-менеджмент вимушений неоднозначно заявити свою позицію стосовно ризиків, з якими зіштовхується компанія та донести її до всіх інших співробітників. По-друге, Декларація допомагає в підготовці планів, потребуючи внесення в них відомостей про те яким саме чином (операційно та організаційно) компанія буде реалізовувати поставлені завдання в сфері ризик-менеджменту. По-третє, Декларація покладає обов'язки по управлінню ризиками на цілком конкретні посади, що дозволяє уникнути безвідповідальності робітників компанії та налагодити дисципліну. По-четверте, Декларація сприяє обговоренню питань управління ризиками в усіх підрозділах компанії в ході контактів ризик-менеджера з їх співробітниками.

Найважливішим документом в сфері ризик-менеджменту є Програма управління ризиками (ПУР). Вона складається з наступних основних елементів: резюме для вищого керівництва; опис бізнесу компанії; стратегічні і тактичні цілі компанії; фактори ризику компанії; оцінка ризику: наслідки та ймовірність; карта ризиків; методи впливу на ризики; економічна ефективність управління ризиками; додатки.

Для того, щоб скласти ПУР необхідно послідовно пройти кілька етапів: визначити контекст ризиків; виявити і проаналізувати фактори ризиків; оцінити ймовірність і наслідки від дії факторів ризику; виробити заходи впливу на ризики; оцінити економічну ефективність управління ризиками (рис. 1).

Установлення контексту ризику – на цьому етапі визначають стратегічні і тактичні цілі компанії, з'ясовують величину збитків в попередньому році.

Аналіз ризику – етап, мета якого одержати потрібну інформацію про структуру, властивості об'єкта і наявні ризики. Зібраної інформації має бути достатньо для того, щоб приймати адекватні рішення на наступних стадіях. Аналіз передбачає з *виявлення* ризиків (іноді кажуть – факторів ризиків, тобто певних подій та обставин) і їх *оцінку*. Виявляючи ризики (якісна складова), визначають усі ризики, властиві досліджуваній системі. Головне тут – не пропустити важливих обставин і докладно описати всі істотні ризики.

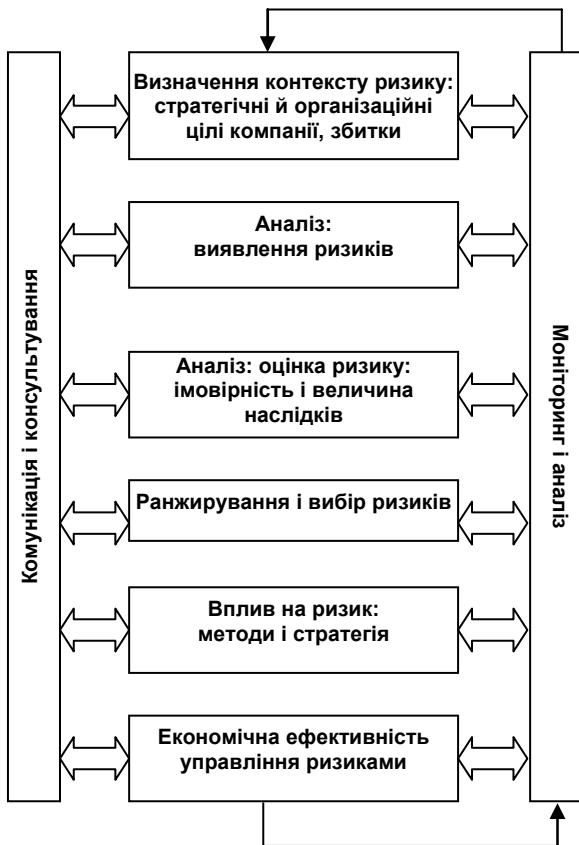

Рис. 1. Процес ризик-менеджменту

Оцінка – це кількісний опис виявлених ризиків, у процесі якого визначають такі їх характеристики, як імовірність і розмір можливих наслідків. Водночас формують набір сценаріїв розвитку несприятливих ситуацій. Для різних ризиків можна побудувати функції розподілу ймовірності настання наслідків залежно від їх розміру.

Виявлення й оцінка тісно пов'язані між собою, і не завжди можна розділити їх на самостійні частини загального процесу. Більш того, часто аналіз іде у двох протилежних напрямках – від оцінки до виявлення і навпаки. У першому випадку вже зафіксовано збитки і слід виявити їх причини. У другому випадку на основі аналізу системи виявляють ризики і можливі наслідки.

Ранжирування і відбір ризиків – визначення ступеня важливості ризиків для компанії і порядку, у якому ними

займатиметься компанія. Критерієм може бути порівняння наслідків з прибутком, доходом та активами компанії.

Вплив на ризик – застосування конкретних способів впливу на ризики компанії для нейтралізації їх наслідків.

Оцінка економічної ефективності управління ризиками – визначення витрат та вигод від застосування запропонованих методів управління ризиками.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження проблем управління підприємницькими ризиками дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, низька інноваційна активність вітчизняних підприємств значною мірою пояснюється відсутністю сучасної методики управління підприємницькими ризиками. По-друге, практичні підходи до управління підприємницькими ризиками, які містяться в низці документів, розроблених міжнародними асоціаціями з ризик-менеджменту, можуть бути використані, після певної адаптації, до управління ризиками українських підприємств. По-третє, основною методикою управління підприємницькими ризиками є Програма управління ризиками, яка складається з наступних основних елементів: резюме для вищого керівництва; опис бізнесу компанії; стратегічні і тактичні цілі компанії; фактори ризику компанії; оцінка ризику: наслідки та ймовірність; карта ризиків; методи впливу на ризики; економічна ефективність управління ризиками; додатки.

Подальше дослідження управління підприємницькими ризиками має бути спрямоване на вивчення проблем, пов'язаних із її практичним впровадженням в практику управління вітчизняними підприємствами.

1. Звіт економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка про науково-дослідну роботу "Теорія і практика соціально-економічного розвитку України в умовах ринкових перетворень" (2001 – 2006 рр., заключний звіт), №01БФ040-01. Науковий керівник д.е.н. Базилевич В.Д., 1837 с. – 2006 р. – [Електронний ресурс: www.nauka.univ.kiev.ua].
2. European Charter for Small Enterprises. – [Електронний ресурс: http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/charter/index_en.htm].
3. Київська міська програма підтримки малого та середнього підприємництва на 2007 – 2008 роки. – [Електронний ресурс: www.bizportal.kiev.ua].
4. Риск-менеджмент: Учебник / В.Н. Вяткин, И.В. Вяткин, В.А. Гамза, Ю.Ю. Екатеринославский, Дж.Дж. Хэмптон; Под. ред. И. Юргенса. – М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и Ко", 2003.
5. Хохлов Н. В. Управление риском. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999.
6. Чернова Г. В. Практика управления рисками на уровне предприятия. – СПб.: Ин-т страхования, 2000.
7. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: Учеб. пособие. – М.: Изд-во "Дело и сервис", 1999.
8. Тэлман Л.Н. Риски в экономике: Учебное пособие для студ. вузов / Под ред. В.А. Швандара. – М.: ЮНИТИ, 2002.
9. AS/NZS Risk Management Standard 4360:2004. – [Електронний ресурс: <http://www.riskmanagement.com.au>].
10. Publications Risk Management Standard <http://www.airmic.com/publications.asp>.
11. Enterprise Risk Management – Integrated Framework [Електронний ресурс: <http://www.coso.org/publications.htm>].

Надійшла до редколегії 26.11.2007

Т. Литвиненко, канд. екон. наук, доц.

БАЗОВІ СКЛАДОВІ ПОНЯТТЯ "КОНКУРЕНЦІЯ"

На основі врахування еволюції поглядів на конкуренцію розкрито сутність конкуренції як системи відносин суперництва між суб'єктами ринку, які мають мотив досягти переваг в умовах певної ринкової структури.

The article deals with the competitiveness as the system of competitive relationships between the market subjects.

Постановка проблеми. Проблеми економічної конкуренції і конкурентоспроможності займають чільне місце у світовій та вітчизняній економічній літературі. В умовах існування значної кількості різних наукових підходів особливо значення набуває не лише виділення і порівняльний аналіз існуючих теорій і концепцій, а дослідження еволюції поглядів на конкуренцію, оскільки саме таким шляхом можна систематизувати значну кількість поглядів на це важливе економічне явище і на цій основі розробляти практичні рекомендації для підвищення рівня конкурентоспроможності національного виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У 90-х роках ХХ ст. М. Портер, працюючи в складі Комісії з конкурентоспроможності в промисловості при президентів США Р. Рейгані зазначав, що у світі ще не склалися загальноприйняте визначення власне поняття "конкурентоспроможність". "Для фірм конкурентоспроможність означала можливість конкурувати на світовому ринку за наявності глобальної стратегії. Для багатьох конгресменів конкурентоспроможність означала позитивний зовнішньоторговий баланс. Для деяких економістів конкурентоспроможність означала низькі виро-